Autentisk beretning om et varslet selvmord

Ved Ingar Sletten Kolloen

Portrett av Tor Jonsson
tegnet av Randi Monsen
i Arbeiderbladet (1950)

Mange har spurt hva som har gjort mest inntrykk på meg under det fire år lange arbeidet med biografien om dikteren Tor Jonsson, Berre kjærleik og død (Samlaget 1999). Svaret er en dypere forståelse av hvilken kolossal kraft som finnes i hvert enkelt menneskes lengsel mot noe eller noen, men også hvilken sterk motkraft angsten for ikke å få lengselen oppfylt representerer, og hvordan denne utløser aggresjon, frykt, hat og andre negative følelser, som på et eller annet tidspunkt vil slå innover, i et livstruende selvhvat.

Med den ene foten på gasspedalen og den andre på bremsepedalen kan resultatet bli at motoren går for full speed, men man opplever at man ikke kommer av flekken. Det trengs verken medisinsk eller psykologisk utdannelse for å skjønne at slikt blir man ikke bare fortvilet av, men syk. Alvorlig syk, ja, så syk at man kan drepe seg selv.

Min oppgave som biograf har vært å rekonstruere et liv så sannferdig som overhodet mulig, i dette tilfellet livet til en selvmorder. Derfor har jeg måttet arbeide som en politimann, et mord skulle jo oppklares. Jeg har avhørt godt og vel 150 mennesker om Tor Jonsson (1916–51). De fleste kjente ham personlig.

Men det viktigste materialet jeg har hatt til rådighet under drapsetterforskningen, har vært Tor Jonssons egne brev, artikler, dikt, noveller, prosafragmenter, dramatikk og annet skriftlig materiale fra hans hånd. Betydelige deler av dette materialet har jeg i faser av arbeidet nærmest hatt et pasientjournal-forhold til. Fordi det forteller så mye om hans lengsel mot livet, døden og kjærligheten, og angsten for ikke å få det oppfylt.

Hans diktning, som er sjeldent dypt rotfestet i eget liv, ble til i nettopp dette spenningsfeltet. Derfor kan hans diktning – og dermed min biografi – langt på veg leses og forstås som en autentisk beretning om et varslet selvmord. I prosautvalget som jeg har redigert, *Blant byggedyr og vestkantkrokodiller* (Samlaget 2000), kommer dette tydelig til uttrykk.

Barnesoldat i hellig krig

Tor Jonsson var utlært barnesoldat lenge før han var konfirmert. Hjemmet i Lom i Gudbrandsdalen var hovedkvarteret i en mangeårig bygdekrig. Herfra førte faren en nådeløs kamp mot kristenfolk, ættebønder og andre autoritets- og myndighetspersoner i bygda. Nykonfirmerte Johannes Johnsen, hans far, reiste ut av bygda som en hundset, slektløs legdunge rundt 1880. Nærmere 30 år senere

vendte han tilbake med en drøm om å bli til noe i hjembygda; nemlig eier og driver av egen jord og etablerer av egen bondefamilie.

I egne – og sønnens – øyne kjempet Johannes Johnsen en hellig krig. For slik han så det hadde hans fiender, med bygdas prest i front, med ulovlige midler tvunget ham og hans familie ut av Paradis: bruket han hadde leid i ni år, og som han hadde vært så nær så nær å overta. Han sloss videre også etter at de var blitt tvunget til å flytte til en jordløs stugu.

Da sønnen var nesten 13 år gammel, vant faren en avgjørende rettssak. Han dro hjem og fortalte sine nærmeste og alle sambygdingene som gadd høre på ham, at nå ville rettferdigheten seire. De som hadde gjort ham urett ville få sin straff, og han og familien ville få tilbake det som urettmessig var tatt fra dem. Striden hadde vart i ti år. Slik lærte Tor Jonsson verdien av å kjempe.

Den svarte skuggen

Da Johannes Johnsen ble senket i jorden, ble også sønnens drømmer om å vende tilbake til Paradis begravd. Dermed begynte Tor Jonsson for alvor å dyrke sitt etter hvert legendariske svartsyn: De skjebnegudene som ikke vil deg vel tar alltid siste stikk, din gode vilje kommer til kort. Barnetroen hadde faren for lengst plukket av ham.

Men det faren hadde lært ham om klassesamfunnets overgrep og ofre, ble ikke begravd. Han overtok og videreutviklet med stor iver og dyktighet alle farens fiendebilder. Slik lærte Tor Jonsson å nære hatet, farsarven sin. Det onde hadde kommet inn i hans verden, med katastrofale konsekvenser, for det infiserte også han, skulle han finne ut mange år senere, da han skrev om en skugge.

“Denne skuggen kjende eg i meg. Midt i gladaste leiken hende det at eg tok spranget bort i skogskuggen. Alt ikring meg var sol, blommar og blå himmel. Men sjølv var eg svart. Eg var vond - Eg var full av svarte

rop. Gjer noko gale og gråt! - Grøtte eg dei andre borna, låg sorga i meg som ei svart glede og gjorde meg stor og sterk,” skriver han helt på slutten av sitt liv.

I sluttoppjøret anvendte han stadig nøkkelbegreper som "herleg sorg" og "svart glede".

Sosial fobi

Allerede før Johannes Johnsen døde, begynte hans hustru å stenge seg inne i eget sinn med sin skam og maktesløshet.

Tor Jonssons foreldre, Johannes og Torø

Selv sine to søstre, som bodde innen en omkrets av 200 meter, sluttet hun nærmest å oppsøke. Slik fikk Tor Jonsson tidlig smake på morsarven, en isolasjonstrang som han etter hvert utviklet til sosial fobi. Fattigdommens ektefødte barn, mindreværdighetsfølelsen, hadde han for lengst sittende tungt på skuldrene.

Han ble en inneviner, dyktig i skolen som han var, men en utetaper, som kom til kort, med dårlig syn og kroppsbeherskelse. Det hjalp lite å kunne kongerekene på rams, når han verken kunne slå stikkballer, klatre høyt i trærne eller renne raskt på ski. Han ble en sinke som ikke engang innkasserte trøstepokaler i disse så viktige disiplinene i en vilter gutteflokk.

I perioder av oppveksten fikk han et par nære venner, som delte hans voldsomme lesehunger og trang til å fantasere. Men da disse ville inn i virkeligheten igjen, enten det var lek eller andre aktiviteter som lokket mer, ble han sjelden med, fornærmet som han var over at hans fortrolige kunne velge de andre, flokken, framfor ham.

Barndomshjemmet
i Lom

Selv mord som løsning

Og nettopp den enkelte mot flokken kom til å bli et yndet litterært studieobjekt for Tor Jonsson i årene framover. Et drøyt tiår etter at Aksel Sandemose målbar småborgerskapets Jantelover, satte Tor Jonsson ord på en annen nært beslektet flokkmentalitet; byggedyret. Dette glefser i seg alle som skiller seg ut og ikke aksepterer sin ættefødde plass i bygdesamfunnet.

Da han debuterte bare 16 år gammel med en novelle i Arbeidermagasinet, var møtet med disse destruktive mekanismene hovedtemaet. Tor Jonsson lot hovedpersonen, som hadde svært mange likhetstrekk med sin opphavsmann, velge selvmordet som løsning på sine problemer. Det første av en rekke selvmord blant hans lidende litterære personer.

Han skildret fra første stund selvmorderdøden i svært så lyse farger, som i debutteksten, *Eit illmenne*:

"Han såg ned i vatnet. Den myrke tjørni spegla av den ljose himmelen, der strålane leika med ovven glans. Han såg opp på himmelen. Huldrelandet strøynde imot han og inn i sjeli og lyfte han upp. Eitt såg han: Det fagre."

Den svarte skuggen på ny

Atten år, tre lyrikkbøker og en artikkelsamling senere vendte Tor Jonsson ryggen til livet. Han var kommet fram til at døden hadde mer å by på enn livet. Han var blitt konfrontert med hatet i seg, først i møtet med den synske Marcello Haugen, og dernest i møtet med en kvinne han hadde håpet kunne omskape ham med sin kjærlighet. Men det kunne hun ikke, og det var hans skyld, mente han og utstedte denne dommen: *"Eg elsker ikkje sorga i augo hennar lenger. Attanfor sorga ser eg berre denne svarte skuggen, som krøkjer armane omkring henne, held henne fast så ho aldri, aldri kan koma meg i møte. - Skuggen som held henne fast er skuggen av min eigen fattigdom. Mitt grenselaust fattige liv."* Han hadde plassert seg selv på analysebenken, men uten terapeut. Som vanlig var Tor Jonsson helt alene. Der fant han en indre fattigdom, en sjelig krøplingtilstand. Det hadde gått fattigdom, mindreverdigheitsfølelse, hat mot andre og til slutt hat mot ham selv i alt.

Tor Jonsson og Ruth Alvesen i Oslo høsten 1950

Farlig lengsel

Tor Jonsson bar gjennom hele sitt liv og sin diktning på de lengslene vi alle bærer i oss med vekslende styrke i ulike faser av livet: den politiske lengselen etter et mer rettferdig samfunn, den humanistiske lengselen etter et varmere liv rundt oss og den eksistensielle lengselen etter en partner å forene seg med for å skape nytt liv.

På vegne av alle andre var han optimist til det siste. Men når det gjaldt ham selv og hans mulighet til å få tilfredsstilt sine lengsler, tror jeg han var pessimist fra det tidspunkt faren døde fra ham. Lenge skyldte han på alle andre. Til slutt la han skylden utelukkende på seg selv. Til mer skyld, til tyngre bør. Og til større ytre suksess i ordlivet, til sterkere opplevde han sitt virkelige liv som fullstendig mislykket.

Han så den eneste mulige redning i den omskapende kvinnekjærligheten. Da dette heller ikke var mulig, fordi han opplevde seg selv som ødelagt, vendte han ryggen til livet. Døden hadde mer å by på enn livet. For på den andre sida ventet

moren på ham. Med henne kunne han forene seg og slik skape seg helt om, til "atterføding eller ny grunn". Dermed endte han opp med å se selvmorderdøden som en ny fødsel.

Dette i sannhet beksvarte og fundamentalt livsfiendtlige evangeliet hadde nok Tor Jonsson bekjent seg til i mange år. Når han helt i sluttstriden skriver diktet "Fattig ynksje", tar han konsekvensen av sin mørke tro:

*"Var eg ein Gud
ville eg skapa
ei stillare verd.
Der skulle alle elske."*

*Var eg ein Gud,
ville eg skapa
kjærleik og død,
berre kjærleik og død."*

Den desperate lengselen drev Tor Jonsson framover, angsten for ikke å nå fram holdt ham tilbake. Derfor tok han snarvegen ved å gjøre seg til Gud – med fatalt resultat.

Og derfor blir det ikke bare patetisk, men også direkte uanstendig når selvmorderdøden til Tor Jonsson og andre kunstnere blir heroisert og romantisert. Ulevd virkelig liv kan aldri erstattes av levd dikterliv.

1948
T. J.

Selvportrett

Ingar Sletten Kolloen, født i 1951, publiserte i 1999 en sterkt kritikerrost biografi om dikteren Tor Jonsson, *Berre kjærleik og død*. Boken ble en publikumssuksess, foreløpig solgt i 10.000 eksemplarer. 4. opplag er

nå under forberedelse. I februar i år utkom *Blant byggedyr og vestkantkrokodiller*, et utvalg av Tor Jonssons prosa, som Kolloen har redigert. Ingar Sletten Kolloen har allsidig erfaring fra presse og kulturliv.

Bildene i artikkelen er fra boka *Berre kjærleik og død*.